

HELSINGIN KAUPUNGINMUSEO / SIGNE BRANDER

© Näkymä komisario Palmun tutuista maisemista Helsingin Sofiankadulta poliisilaitoksen ohi Suurkirkkoa kohti 1930-luvulla. Kadun laidassa pysäköityjä poliisiautoja.

rin romaaneissa 1930-luvun kanta-kaupungissa.

Waltari oli syntyperäinen helsinkiläinen ja asui lähes koko elämänsä Helsingissä. Kirjailija onkin tunnettu tarjoista Helsinki-kuvauksistaan. Myös Komisario Palmu -romaneissa pääkaupunki on keskeisessä roolissa: kahden ensimmäisen romaanin, *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) ja *Komisario Palmun erehdys* (1940), tapahtumat sijoittuvat 1930-luvun Helsinkiin ja pääosin sen todellisiin, autenttisiin paikkoihin.

Mutta mikä on paikannimien rooli romaanien ympäristönkuvauksissa? Kaunokirjallisuudessa paikannimillä on erityinen merkitys: ne ovat oleellinen osa fiktiivisen maailman rakentamista. Paikannimet luovat yhdessä miljöökuvauksen kanssa eheän kaupunkikuvan, joka on merkittävä osa romaanien kokonaisuutta.

Autenttista Helsinkiä

Rikosromaneissa – kuten muussakin kirjallisuudessa – ympäristöllä ja sen kuvauksella on tärkeä merkitys. Miljöö voi toimia teoksen tunnelman luojana ja kuvastaa esimerkiksi paha-

MILLA JUHONEN

Komisario Palmun Helsinki

Komisario Palmu -romaanien paikannimistö on oleellinen osa teosten fiktiivisen maailman ja Helsinki-kuvan rakentamista. Nimissä korostuu ennen kaikkea realistisen kaupunkikuvan tavoittelu, rikoskirjallisuuden lajikonventio ja kaupunkiromanitiikan traditio.

Suomen rikoskirjallisuudessa Helsinki on keskeinen tapahtumapaikka. Rikoksia pääkaupungissa ovat ratkoneet niin Marton Taigan komisario William J. Kairala kuin Leena Lehtolaisen Maria Kallio. Tiettyjä Helsingin paikkoja onkin kuvattu rikosromaneissa niin usein, että niistä on muodostunut lähes klišeitä. Kenties tunnetuin helsinkiläisistä sankaripoliiseista on Frans J. Palmu, joka seikkailee Mika Wal-

KANSI: POIKA VESANTO

enteistä tai idyllistä ilmapiiriä. Realistiselta tuntuva ympäristö taas voi esimerkiksi tehdä tarinasta uskottavan ja näin luoda lukijassa pelontunnetta. Rikoskirjallisuudessa onkin tärkeää, että lukija löytää teoksen ympäristöstä jonkin tunnistettavan tai samaistuttavan kohteen. Hyvänä tapahtumapaikkana pidetään miljöötä, joka on ainakin osalle lukijoista tuttu.

Realistista ympäristökuvausta vahvistavat autenttiset eli reaalimaailman tarkoitteisiin viittaavat paikannimet. Nämä nimet auttavat lukijaa paikantamaan tarinan esimerkiksi tiettyyn reaalimaailman alueeseen, puistoon tai ravintolaan. Palmu-romaanien paikannimistä suurin osa viittaaakin autenttisiin Helsingin paikkoihin. Ylioppilas Virta tarjoo illallisen Kirsti Skroffille ravintola Savoysa. Saarnaaja Mustapää asuu Punavuoren tienoilla. Poistuessaan Punaisen Ristin sairaalasta Palmu ja Virta kävelevät Mechelininkadun tienoille, josta häämöttää näkyviin Krematorion katto. Nämä tutut Helsingin paikannimet lokalisivat romaanien tapahtumat tiettyihin paikkoihin ja luovat näin kuvaa realistisesta Helsingin kaupungista.

Autenttiset paikannimet voivat myös lokalisoida romaanien tapahtumat johonkin tiettyyn aikaan tai aikauteen. Erityisesti paikannimet, jotka eivät ole enää käytössä, sijoit-

KAVI

tavat Palmu-romaanien tapahtumat tiettyyn aikaan. Suurkirkko oli Helsingin tuomiokirkon virallinen nimi vuosina 1917–1959. Nykyinen Töölön sairaala tunnettiin nimellä Punaisen Ristin sairaala vuosina 1932–1958. Grand (Grand Hotel Fennia) oli Helsingin hienoimpia juhlapaikkoja 1900-luvun alkupuolella.

Osa nimistä sisältää myös viittauksia tapahtuma- ja kirjoitusajankohdienten yhteiskunnallisiin taustoihin. Kirjailija Laihonen ehdottaa Palmulle ja tämän seurueelle lounasta,

☺ Virta, Palmu ja Kokki kummastelevat Batlerin lapiohommia Bruno Rygseckin talon puutarhassa Kaivopuistossa. Kuva elokuvasta *Komisario Palmun erehdys*.

☺ Grand Hotel Fennian ravintolasali 1930-luvulla.

KANSI: EELI JAATINEN

HELSINGIN KAUPUNGINMUSEO / OLOF SUNDSTRÖM

© Mika Waltari nopean kulkuvälineen ratin takana koneromanttisella kaudellaan 1920-luvun lopussa.

johon Palmu vastaa haluavansa juoda itsensä juovuksiin. Lounaspaikkasi valikoituu Hotelli Kämp. Vuonna 1932 Suomessa säädettiin väkijuomalaki, joka sääteli tarkkaan väkijuomien anniskelua. Ravintolat jaettiin kolmeen eri tasoon, joka taas vaikutti sen anniskeluoikeuteen. I-luokan tasokkaat hotelliravintolat saivat tarjota aterian yhteydessä asiakkailleen kaikkia väkijuomia. Laihosen ravintolavalinnalle on siis syynsä: Hotelli Kämp kuului I-luokan hotelliravintoloihin ja sai tästä syystä tarjoilla ruokailijoilleen väkijuomia.

Murha idyllissä

Kahden ensimmäisen Palmu-romaanin paikannimissä heijastuu myös salapoliisiromaani lajikonventio. Salapoliisikirjallisuudessa tyypillinen miljöö on syrjäinen, suljettu paikka, joka rajaa epäillyt pieneen paikallaolijoiden ryhmään. Ympäristö on usein kuvattu ylelliseksi idylliksi, joka korostaa kertomuksen henkilöiden sosiaalista asemaa. Se voi ol-

la esimerkiksi suuri talo tai kartano. Kertomuksissa suositaan usein maa-seutumiljöötä, mutta myös kaupunkimiljöötä esiintyy.

Molemmat Palmu-romaanit sijoituvat Helsinkiin, mutta murhapaikat kuvataan romaaneissa ylellisinä idyllinä: murhatun Bruno Rygsekin talo sijaitsee Kaivopuiston huvila-alueella. Kaivopuisto oli yksi Helsingin 1900-luvun arvostetuimmista ja varakkaimmista asuinalueista. Brunon varakuutta symbolisoivat muun muassa tämän asunnon alppiaurinkolamppu ja keskuslämmitysspannu, jotka olivat 1930-luvun hienouksia. Myös kertoja kuvailee Brunon asuntoa yksinäiseksi, ylhäiseksi taloksi keskellä kaupunkia.

Rouva Skrofin murhapaikka – kerrostaloasunto – ei ehkä pintapuolisesti ole tyypillisin salapoliisiromaaneissa esiintyvä miljöö, mutta sillä on kuitenkin joitain idyllisiä piirteitä: Ullanlinna oli 1930-luvulla sosiaalisesti sekoittunut alue, jossa asukkaiden sosiaalinen asema vaihteli kortteleittain ja kaduittain. Merikatu (romaanissa Rantakatu), jossa rouva Skrofin asunto sijaitsee, oli herrasväen suosiossa. Ro-

maanisssa kaupunginosan mainitaan myös olevan hiljainen, mikä vahvistaa kuvaa merenrannan läheisestä idyllistä.

Suurkaupunkien vauhti ja eksotiikan kaipuu

Kotimaiseen kirjallisuuteen levisi 1920-luvulla suurkaupungin ja tekniikan palvonta. Näkyvimmin tätä uutta suuntausta kannatti löyhä kirjailija- ja taiteilijaryhmä Tulenkantajat, johon myös Waltari kuului. Tulenkantajien henkeen kuului urbaanin kaupunkilaisuuden ja teollisuuden ihailu. Ryhmä ihanoi erityisesti manner-Euroopan ja Amerikan suurkaupunkeja ja niiden kulttuuria. Nämä ihanteet korostuvat myös 1920-luvun kotimaisessa kirjallisuudessa. Tulenkantajien jäsenten julkaiseman kirjallisuuden yhdeksi keskeisistä aiheista nousikin suurkaupunkien, teollisuuden ja nopeiden kulkuvälineiden kuvaus.

Vaikka kaksi ensimmäistä Palmu-romaanin ilmestyivät 1930- ja 1940-lukujen vaihteessa, on niissä kuitenkin vielä havaittavissa 1920-luvun kaupunkia ja urbaania elämäntyyliä ihannoivaa asennetta. Tämä on nähtävissä myös romaanin paikannimissä, joissa korostuu kasvava ja muuttuva Helsingin kaupunki: teoksissa esiintyy vuosikymmenen uusimpia, trendikkäimpiä ravintoloita ja hotelleja, kuten Hotelli Helsinki, Grand ja Savoy. Kuurnan ja Lankelan asuin- ja kaupunkinosa Etu-Töölö taas rakennettiin ajankohtana, jolloin suurkaupunkeja ihannoitiin ja kaupunkirakentaminen kukoisti Suomessa. 1900-luvun alun kirjallisuudessa Töölö symboloikin ”Uutta Helsinkiä” ja keskiluokan urbaania elämää.

Myös suurkaupunkien ja matkustamisen ihannointi näkyy romaanin nimistössä. Irma Vanne kertoo ehdottaneensa Brunon seurueelle, että he leikkisivät ”hurjaa” aarteenet-

sintäleikkiä, jota on leikitty Amerikan seurapiireissä. Kuurna työstää surrealista maalausta, jolla kertojan mukaan on paljon kannattajia Ranskassa. Tanssijatar Iiri Salmia harmittelee, että ihmiset juoruavat hänen matkustavan Pariisiin uusimman rakastajansa kanssa. Palmu sanoo, että kuvittelee insinööri Vaaran käyneen aikoinaan Englannissa opintomatalla. Näissä paikannimissä kuvastuu tulenkantajien palvoma suurkaupunkien vauhti, matkustaminen ja eksotiikan kaipuu.

Rappiotaiteilijoita ja saarnaajia

Paikannimet eivät vain sijoita romaanien tapahtumia tiettyihin paikkoihin tai ympäristöön. Ne voivat myös luoda mielikuvaa tarinan henkilöistä: henkilön asuinalue tai ravintolavalinta voi paljastaa lukija-

le paljon oleellista muun muassa tämän luonteesta tai yhteiskuntaluokasta.

Tätinsä murhasta epäilty Kaarle Lankela asuu taitelijaystävänsä Kurt Kuurnan kanssa Töölössä. Sekä Lankela että Kuurna kuvataan romaanissa arvokkaiden sukujen perijöiksi, jotka viettävät aikaansa juhlien Helsingin nuorten seurapiiriläisten kanssa. Kuurnan varakkuutta korostaa tämän kattohuoneisto Etu-Töölössä. Kaupunginosa rakennettiin 1910–1930-luvuilla, ja se oli yksi tärkeimmistä ja suurimmista kaupunkirakentamisen alueista. Alue rakennettiin ajankohtana, jolloin Suomessa ihannoitiin suurkaupunkeja ja niiden elämäntyyliä. Kaupunginosa olikin 1930-luvulla aikansa sivistyneistön suosiossa.

Myös toisen epäillyn, saarnaaja Mustapään, asuinalue kuvastaa hä-

nen henkilöahmoaan: Mustapään asuintalo sijaitsee Punavuoren kaupunginosassa. Punavuori on vanha työläiskaupunginosa, jota pidettiin aina 1960-luvulle asti köyhänä, levottomana ja ränsistyneenä alueena. Seutu oli tunnettu laittomasta viinan ja huumeiden kaupasta sekä prostituutiosta. Mustapäätä kuvataankin romaanissa kyseenalaisena henkilönä. Tämä on poliisin tiedossa oleva uskonlahkon saarnaaja ja johtohahmo, joka pakeni Amerikkaan jouduttuaan erotetuksi yliopis-

☺ Kurt Kuurna (Pentti Siimes) saa komisario Palmun (Joel Rinne) vieraakseen Töölöön arvokkaaseen kattohuoneistoonsa, josta avautuvat upeat näkymät Helsingin ylle. Matti Kassilan ohjaama elokuva *Kaasua, komisario Palmu* pohjautui Mika Waltarin esikoisdekkariin *Kuka murhasi rouva Skrofin?*.

Ⓜ Kaasua, komisario Palmu? Palmu (Joel Rinne) ja Virta (Matti Ranin) nuuhkivat huolestuneina outoa kaasunhajua, tällä kertaa peräti Palmun asuintalon porraskäytävässä Rauhankadulla.

ton teologisesta tiedekunnasta ”hyvin häpeällisestä syystä”. Saarnaajan asuinpaikan sijainti romaanissa korostaa tätä henkilökuvaa.

Asuinseutujen lisäksi myös ravintolavalinnat ja illanviettopaikat voivat kertoa romaanin henkilöistä. Lankelan ja Kuurnan sosiaalista asemaa korostaa miesten illanvieron paikanvalinta, Hotelli Helsinki. Hotelli oli 1930-luvulla yksi Helsingin suosituista yläluokan illanviettopaikoista. Jo se, että Kuurna ja Lankela viettävät iltaansa Hotelli Helsingissä kertoo heidän sosiaalisesta asemastaan. Parivaljakko on kuitenkin myös varannut yksityiseen käyttöön hotellin sivusalin ja ”saanut järjestetyksi” juhliinsa yliaikaa. Tämä antaa kuvan

miesten – tai lähinnä Kuurnan – varallisuudesta.

Helsingin sekalainen rahaylimystö

Salapoliisiromaanien henkilökoukko on tyypillisesti rajattu ja henkilöt kuuluvat usein keski- tai yläluokkaan. He elävät harmonisessa maailmassa, jota tehty rikos uhkaa. Sekä murhaaja että uhri ovat tätä harmoniaa rikkovia henkilöitä, ja tehdyn murhan tarkoituksena onkin poistaa nämä molemmat yhteisöön sopimatomat henkilöt. Myös kahdessa ensimmäisessä Palmu-romaanissa on havaittavissa vastaava asetelma: niin uhrit, rouva Skrof ja Bruno Rygseck, kuin murhaajat, Kurt Kuurna ja Amalia Rygseck, ovat yhteisöön sopimattomia tai epämiellyttäviä henkilöitä, jotka murhan seurauksena poistetaan yhteiskunnasta.

Palmu-romaneissa yhteisön idylliä uhkaa varakkuuden aiheuttama, urbaani rappioelämä. Bruno Ryg-

seckin, Kaarle Lankelan ja Kurt Kuurnan edustaman dekadentin elämäntyylin keskeinen piirre on kaupunki-elämän tarjoama viihde, alkoholi ja uhkapelit. Kuurnan ja Lankelan ystäväpiirin ravintolavalinnat korostavat kuvaa heidän runsaasta alkoholinkäytöstään ja juhlinnastaan: romaneissa esiintyvät hotellit ja ravintolat, kuten Hotelli Helsinki, Grand ja Kai-vohuone, olivat tunnettuja vauhdikkaista juhlistaan.

Kuurna ja Lankela onnistuvat myös kiertämään 1930-luvulla alkoholin anniskelua rajoittanutta väkijuomalakia: vuonna 1934 I-luokan tasokkaat, yläluokan suosimat hotelliravintolat – joihin Hotelli Helsinki kuului – määrättiin suljettavaksi kello kahdelta yöllä. Kuurna ja Lankela kuitenkin kertovat saaneensa järjestettyä juhliinsa yliaikaa kolmeen asti. Kuurna myös toteaa, että ho-

Ⓜ Näkymä Iso Roobertinkadulta Puna-
navuoresta 1930-luvulta.

tellissa ”voi jopa tanssiakin”. Vuonna 1935 anniskeluravintoloissa kiellettiin tanssiminen lukuun ottamatta Kuurnan ja Lankelan ”rappioseurueen” suosimia I-luokan ravintoloita.

Brunon kyseenalaista elämäntyyliä taas korostaa erityisesti hänen kylpyhuoneensa: astuessaan huoneeseen kertoja vertaa tilaa Pompeijin kaupunkiin, joka on tunnettu erityisesti ylellisistä kylpylöistä ja eroottisesta taiteesta. Romaanissa käy ilmi, että myös Bruno on eroottisen taitteen ystävä: talon hallia koristaa alaston graniittityttö, miehen asunto on koristeltu alastomia naisia esittäville teoksilla, ja hän harrastaa rakastajattariensa alastonvalokuvaamista. Nimi Pompeiji kuvastaa loistokasta, erotiikan sävyttämää kaupunkia ja vahvistaa näin tulkintaa Brunon riettaasta elämäntyylistä.

Suuren illusionin varjossa

Palmu-romaanien paikannimet ovat oleellinen osa fiktiivisen maailman ja Helsinki-kuvan rakentamista. Paikannimet luovat yhdessä miljöökuvauksen kanssa kuvaa eheästä kaupunkikuvasta, joka on merkittävä osa romaanien kokonaisuutta. Niissä korostuu realistisen kaupunkikuvan tavoittelu, rikoskirjallisuuden lajikonventio ja tulenkantajien kaupunkiro-mantiikan traditio.

Romaanien Helsinki-kuvausta on usein vähätelty suhteessa muihin Waltarin teoksiin. Kaupunkikuvan puutteen on katsottu johtuvan salapoliisikirjallisuuden kulta-ajan perinteestä, jossa esimerkiksi seksualisuuden ja yhteiskunnallisten ongelmien käsittely olivat tabuja. Helsingin kaupungin on myös katsottu päässeen oikeuksiinsa vasta Matti

Kassilan 1960-luvulla valmistuneissa elokuvissa.

On totta, että teokset eivät miljöökuvauksellaan yllä esimerkiksi Waltarin *Suuren illusionin* (1928) tasolle eivätkä ne, salapoliisiromaanien tradition mukaisesti, ole yhteiskunnallisesti kantaaottavia teoksia. Romaanien Helsinki-kuva on kuitenkin kaikkea muuta kuin merkityksetön: kaupunkikuvaus ja paikannimet luovat kuvan eheästä miljööstä, joka on oleellinen osa romaanien kokonaisuutta. ■

Artikkelin pohjana on kirjoittajan pro gradu -tutkielma *Nimistöntutkimusta, komisario Palmu: Paikannimistö Komisario Palmu -salapoliisiromaaneissa*, joka on hyväksytty tänä vuonna Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa.

HELSINGIN KAUPUNGINMUSEO / W. WILKMAN